

Gender v pohybu? Recenze knihy Helmy Lutz: *Gender Mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen*

Anna Holičová

Abstrakt:

Kniha *Gender Mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen* je souborem článků předních autorek bádajících na poli genderu a migrace. Ve čtyřech kapitolách autorky diskutují o biografiích, identitách, metodách a teoriích, jež překračují hranice jednoho státu. Společně tak odkrývají složité genderové a migrační procesy a hledají vhodné metodologické a teoretické nástroje k jejich zachycení a vysvětlení.

Transnacionální prostory se staly v posledních desetiletích jednou z významných sfér migračního výzkumu a teoretického uvažování. Vycházejí z kritiky chápání státu jako 'kontejneru' (Pries 2001: 58), ve kterém se těsně překrývá geografický prostor s prostorem sociálním. Právě mezinárodní migrace vyvolaná globalizačními procesy přispěla k proměně vztahu mezi sociální a geografickou dimenzí a k narůstajícímu významu transnacionálních sociálních prostorů, přesahujících hranice jednoho státu (Pries 2001).

V transnacionálních prostorech se nepohybují pouze migranti/migrantky a jejich sociální vazby, ale též identity, životní způsoby, metafory, teorie či metody. Kniha *Gender mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen* editorky Helmy Lutz, profesorky ženských studií a genderového výzkumu na Goetheho universitě ve Frankfurtu nad Mohanem, přispívá významným způsobem do diskuse odehrávající se na poli genderově senzitivních migračních studií. Právě gender a migrace jsou zde výchozím bodem úvah promítajících se hned na několika úrovních, od transnacionálních biografií a diverzifikujících se životních forem až po metodologické a teoretické otázky s jejich transnacionálním rozsahem.

Čtyři tématické kapitoly (1. Lidé v pohybu, 2. Identity v pohybu, 3. Metody v pohybu a 4. Teorie a teoretiky v pohybu) jsou rámovány následujícími otázkami (viz Lutz 2009: 15). První kapitola 'Lidé v pohybu' hledá odpověď na to, jaký vliv mají migrační procesy na vztah mezi pohlavími a na proměny sociálních konstrukcí mužství a ženství. Jaký dopad mají tyto proměny na samotné migranty a migrantky a na společnosti, ve kterých žijí nebo se kterými jsou různými vazbami propojeni či propojeny? V druhé kapitole 'Identity v pohybu' autorky příspěvků diskutují vliv, jaký mají transnacionalizační procesy na utváření identit. Jsou tyto procesy zákonitě doprovázeny krizí vlastní identity? A jaký dopad mají (hetero-)normativní diskurzy na posuzování migračních zkušeností? Třetí kapitola 'Metody v pohybu' je rámována otázkou, jaké výzvy přináší transnacionalismus samotnému výzkumu a metodologii. Jaké metody empirického výzkumu jsou k dispozici k zachycení transnacionálních biografii a životních forem a jaké je ještě třeba vyvinout? A konečně čtvrtá kapitola 'Teorie a teoretiky v pohybu' se zabývá problémem, jaké teorie jsou schopny zachytit diverzifikující se formy mobility a životních způsobů. Jakým způsobem musejí být revidovány stávající migrační a genderové teorie? A do jaké míry je možné teorie, které vznikly v rozdílném sociálním, kulturním a politickém kontextu, adaptovat v jiné lokalitě?

V úvodu Helma Lutz nastiňuje ambivalence a paradoxy současných migračních procesů a jejich genderovou dimenzi, čímž utváří potřebný kontext pro následující příspěvky. První kapitolu otevírá Mirjana Morokvasic svým článkem *Migration, Gender, Empowerment*. Na základě svého empirického materiálu nasbíraného za posledních třicet let ukazuje odolnost mocenských asymetrických vztahů mezi pohlavími, které přetrvávají v rámci migračních procesů, přestože stále více žen na migračních procesech participuje a přebírá roli živitelky rodiny. Ačkoli se dle Morokvasic migranti a migrantky pohybují v rámci mocenských hierarchických struktur, které sami nevytvořili (jejich osami je např. třída, gender, etnicita, migrační status atd.), vyvíjejí ze svých sociálních pozic v těchto strukturách vlastní formy jednání a snaží se využít mocenských vztahů ve svůj prospěch. Na jednu stranu tedy zůstávají mocenské vztahy mezi pohlavími zachovávané i v rámci migračních procesů, na druhé se však přetvářejí 'zevnitř' samotným užíváním aktérů.

Na text Mirjany Morokvasic navazuje svým příspěvkem *Gender, třída, migrace a sociální nerovnost* Ilse Lenz, profesorka sociální struktury a genderu na universitě v Bochumi. Předkládá zde polycentrický model, ve kterém promítá gender a migraci na konceptu inkluze/exkluze, a to hned v několika dimenzích: na základě rozdělení zdrojů a přístupu k nim, na základě sociálního uznání, vzdělání a sociální a politické participace. Jejím cílem je zapojení 'os sociální nerovnosti', jako je například gender, třída či migrační status, do komplexnější společenskovední teorie, která by zachycovala dynamiku a proměnlivost sociálních nerovností a vyhnula se přitom esencialistickému pojetí sociálních kategorií, svázaných v pevných a neměnných seskupeních.

První kapitolu uzavírá Kyoko Shinozaki svým příspěvkem *Zelená karta jako lék na nedostatek pracovních sil? Srovnání vysoce kvalifikované a nekvalifikované migrace*. Shinozaki se zabývá migračním režimem Spolkové republiky Německa na pozadí diskuse o tzv. Zelené kartě vystavené pro určité sektory s nedostatkem pracovních sil, jako je například IT, finančnictví a inženýrství, zatímco jiné nedostatkové sektory, jako je například pečovatelské, zůstávají v jejich stínu. Ukazuje,

že 'paradigmatické dělení' (viz Kofman a Raghuram 2005) vysoce a nízce kvalifikované migrace je hluboce zakořeněno ve strukturálních nerovnostech mezi pohlavími, které se dále reprodukuje nejen legislativně, ale například i samotným sociálním výzkumem.

Autorky Ann Phoenix, María do Mer Castro-Varela společně s Nikitou Dhawan a Ursula Apitzsch se zabývají v druhé kapitole otázkou identity v migračních procesech. Ann Phoenix se ve svém článku *Idealizace emocionální vazby nebo materiální zaopatření? Transnacionální mateřství a řetězová migrace*¹ zabývá vlivem migrace na rekonstrukci role matky. Na bázi rozhovorů s lidmi, jejichž matky migrovaly za prací z Karibiku do Anglie, když oni byli ještě dětmi, zkoumá, jakým způsobem jsou tyto konstrukty utvářeny v transnacionálním prostoru. Poukazuje přitom na roli diskurzů obou společností, ve kterých se jedinci pohybují.

V článku *Queer v pohybu? Heteronormativita a výzkum migrace* se staví Maria do Mer Carlo-Varela a Nikita Dhawan kriticky jak k migračním režimům, tak k současným genderovým výzkumům, které ignorují otázku sexuality v migračních procesech a pohybují se tak v zajetí heteronormativních šablon. Z pozice Queer Diaspora Studies ukazují, že migrační procesy přispívají k utváření nových forem genderové identity a sexuálních pozic, které jsou v různých kontextech stále nově vyjednávány.

Ursula Apitzsch, profesorka sociologie na Goetheho universitě ve Frankfurtu, ve svém příspěvku *Transnacionální biografické vědění* propojuje teoretické a metodologické úvahy, aby zachytila migrační procesy odehrávající se v transnacionálním rámci. Jako metodologický nástroj navrhuje biografický výzkum, který je nejen schopen zahrnout transnacionální a časovou dimenzi sociálních procesů, ale též na základě mikro- a mezo- analytické roviny (v tomto případě navrhuje rodinu jako výchozí bod zkoumání) osvětlit makro historické procesy.

Kapitolu 'Metody v pohybu' začíná Barbara Waldis svým příspěvkem *Sociálně antropologický výzkum: Feministické pohledy na migraci v transnacionálním prostoru*. Na pozadí nelehkého vztahu mezi feministickým a etnografickým výzkumem nabízí multidimensionální model pro analýzu genderu v transnacionálním prostoru, který čerpá z obou směrů. Teoretické hledisko doplňuje o metodologické poznatky ze svých tří výzkumů a ukazuje, jakým způsobem se změní pohled na zkoumaný objekt umístěním jedné z kategorií do popředí zájmu. Ewa Palenga-Möllenbeck a Elisabeth Tuijer se potýkají s problematikou překladu ve výzkumu transnacionální migrace. Palenga-Möllenbeck ve svém textu *Neviditelní překladatelé/neviditelné překladatelky v transnacionálním výzkumu: Překlad jako metoda* kritizuje zastíněnou roli překladatelů/překladatelek v biografickém výzkumu migrace. Jak uvádí, na rozdíl od přírodních věd není jazyk v sociálních vědách pouze prostředkem, jímž je o objektu referováno, nýbrž jazyk je součástí objektu samotného. Na bázi teoretických úvah a proměn překladatelských paradigmat podtrhuje za pomoci příkladů z vlastního empirického výzkumu roli překladu jako analytického

1 Původně anglický termín 'serial migration' přeložen do němčiny jako 'Kettenmigration'. Jako český ekvivalent se asi nejlépe nabízí termín 'řetězová migrace'. Termín se vztahuje na po sobě následující migraci členů určitého společenství v rámci jedné či více generací. (viz Lutz 2009: 86)

nástroje. Na text navazuje svým příspěvkem *Transnacionální vyprávění* Elisabeth Tuider. Na základě svého výzkumu genderové identity v Mexiku ukazuje nebezpečí 'konstrukce jiného' a upozorňuje na možné dopady překladu z rozdílných kultur a jejich politickou dimenzi. Samotný překlad tak musí být chápán jako interpretace druhého řádu a jako takový musí být neustále reflektován.

Poslední kapitola sleduje vybrané teorie a koncepty na jejich cestě přes hranice států i kontinentů. Kathy Davis se ve svém článku *Globální lokalizace feministického vědění: Překlad knihy Our bodies Ourselves* zabývá čtivým způsobem cestou úspěšné knihy *Our Bodies, Ourselves*, vzniklé na pozadí politického a sociálního kontextu USA sedmdesátých let, a zkoumá její překlady do několika světových jazyků v následujících desetiletích. Na základě změn a kontinuity obsahu knihy v rozdílných kulturních kontextech podává obraz o cirkulaci feministického vědění, které je na své cestě formováno rozdílnými faktory. Podobně Gudrun-Axeli Knapp se ve svém článku *Transatlantická cesta rasy, třídy a genderu* věnuje implikaci vědění v rozdílných kontextech, v tomto případě konceptu intersekcionality. Knapp upozorňuje, že teorie nemohou být odtrženy od kontextu svého vzniku ani od vlivů, které je utvářejí v jiných lokalitách. Triáda rasa-třída-gender, jež původně vznikla jako nástroj k pochopení americké sociální struktury společnosti, nastavuje kritické zrcadlo i Evropě. Historická analýza a reflexe této triády může pak přinést nové světlo k pochopení evropské moderny.

Paula Villa ve svém příspěvku *Zůstat v pohybu: Feministické představy intelektuální mobility mezi sociologickou modernou a kritickou postmodernou* analyzuje metaforu 'nomádky' feministické filozofky Rosi Braidotti, nacházející v mobilitě vlastní, neustále se proměňující identitu. Na pozadí sociologického uvažování o konceptu cizosti a jeho historických proměnách ukazuje zajímavým způsobem souvislost této metafory s premisami postmoderny. Knihu uzavírá Helma Lutz a Kathy Davis svým textem *Biografické překračování hranic a feministická imaginace: Avtar Brah, Seyla Benhabib a Rosi Braidotti*, ve kterém navazují na předchozí příspěvek. Ukazují, jakým způsobem se v pracích třech feministických teoretiček odrážejí jejich vlastní biografické zkušenosti. Ty, dle autorky článku, mohou být kreativním motorem k produkci sociologického či filosofického vědění, jež nemůže být chápáno jako neutrální, odtržené od kontextu svého vzniku.

Knihy *Gender Mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen* se dotýká problematiky genderu a migrace hned na několika úrovních, přes transnacionální biografie a životní formy až po teoretické a metodologické uvažování. Zatímco její široký záběr dává nahlédnout pod pokličku aktuálních témat diskutovaných na poli genderově senzitivních migračních výzkumů, nedovoluje jí jít dostatečně do hloubky některých okruhů, jako je například diskuse o identitě či metodologii. Přesto je kniha výbornou pomůckou k proniknutí do tajů genderových a migračních procesů a uvažování o nich. Vyzývá k vlastní reflexivitě a k neustálému kladení nových otázek, jež zpochybňují normativní a ustálené formy vnímání reality.

Lutz, H. (Hrsg.) 2009. *Gender Mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen*. Verlag Westfälisches Dampfboot.

Literatura:

Kofman, E. a P. Raghuram. 2005. Gender and Skilled Migrants: into and beyond the Work Place. *Geoforum* 36: 149-145.

Lutz, H. (Hrsg.) 2009. *Gender Mobil? Geschlecht und Migration in transnationalen Räumen*. Verlag Westfälisches Dampfboot.

Pries, L. 2001. The Disruption of Social and Geographic Space. Mexican-US Migration and the Emergence of Transnational Social Spaces. *International Sociology*, Vol. 16 (1): 55-74.

Info o autorce:

Autorka vystudovala sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a v současné době dokončuje postgraduální studium na Goetheho universitě ve Frankfurtu. Zabývá se evropskými migračními procesy s důrazem na vysoce kvalifikovanou migraci a její genderový rozměr. Kontakt: anna.holicova[at]daad-alumni.de